

UOT 339.9

AVROPA İTTİFAQI ÖLKƏLƏRİ İLƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QARŞILIQLI İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNİN KOMPLEKS TƏDQIQI

¹PƏNAHƏLİYEVƏ MƏLAHƏT ÖMƏR qızı

²BABAYEVA TUĞRA PİRİŞ qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2-laborant

e-mail: tuqra_babayeva@mail.ru

Açar sözlər: regional iqtisadi inteqrasiya, ticarət əlaqələri, xarici investisiya, ticarət dövriyyəsi

Müasir dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin inkişafının ən mühüm qanunauyğunluqlarından biri regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin güclənməsi və dünya ölkələrinin qlobal əməkdaşlığının daha da genişlənməsidir. Məhz bu proseslərin nəticəsində dünya təsərrüfatı və dünya bazarının formalaşması daha çox dövlətlərarası birliklərin və eləcə də ticarət- iqtisadi blokların təsiri altında baş verir.

Regional iqtisadi inteqrasiya qruplaşmaları inteqrasiya birliklərində iştirak etməyən ölkələrlə müqayisədə qarşılıqlı faydalı olan mal mübadiləsi amilindən daha intensiv istifadə etmək, ÜDM istehsalını artırmaq və ondan daha səmərəli istifadə etmək imkanına malikdirlər. Buna görə də inteqrasiya amili müasir dünya iqtisadiyyatının qlobalaşmasında, beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin daha yüksək səviyyəyə qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Məhz buna görə də Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadiyyatına və dünya təsərrüfat əlaqələri sistemində inteqrasiya siyasətində Avropa İttifaqının (Aİ) strateji istiqamət – vəzifə kimi seçilməsi tamamilə təbii. Bu strategiyanın hazırlanması olduqca geniş və çoxşaxəli olduğundan onun müvafiq dövlət orqanları, nazirliklər, elmi-tədqiqat institutları və ayrı-ayrı alim və mütəxəssislərin birgə iştirakı ilə yerinə yetirilməsinin mümkünlüyünü birmənalı qəbul etmək lazımdır. Azərbaycanı Aİ-yə yaxınlaşdırən və onun bu birliyə inteqrasiyasının ən vacib şərti ticarət-iqtisadi əlaqələrdir və bu əlaqələrin gündən-günə daha da genişlənməsi və dərinləşməsidir.

Aİ 50 il ərzində azad ticarət zonası, gömrük ittifaqı, ümumi bazar, iqtisadi birlik və tam inteqrasiyaya qədər ardıcıl olaraq bütün inteqrasiya proseslərini keçərək vahid dövlətçiliyin yaradılmasına qədər yüksəlmişdir. Aİ-nin regional valyutası avro, bu gün dünyanın ən möhkəm valyutalarından biri hesab olunur [1].

Aİ-nin dünya idxalındakı rolu da böyükdür. O, bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarının (qarğıdalı, soya və s.) iri idxalçısıdır. Ərzaqla yanaşı, idxalda mineral xammal və qeyri- metal yarımfabrikatlar da mühüm yer tutur. Müxtəlif növ mineral xammalların (təbii qaz, neft, boksitlər) istehsalının artımına baxmayaraq, onlar öz imkanları hesabına ehtiyaclarını tam ödəyə bilmirlər. Aİ ölkələri tərəfindən istehlak olunan enerji xammalının 2/5-dən çoxunu və digər xammalların təxminən 3/4 -nü idxal edirlər. Ayrı-ayrı mineral xammal növləri üzrə ümumi istehlakda idxalın payı alüminium üzrə 75%, volfram üzrə 77%, sink 58%, kobalt üzrə 95% təşkil edir.

Azərbaycanın Aİ ilə ikitərəfli iqtisadi əlaqələri respublikanın müstəqillik əldə etməsindən sonra başlamış və bu dövr ərzində dinamik olaraq inkişaf edərək 1999-cu ilin iyul ayında “Əməkdaşlıq və partnyorluq haqqında” sazişin ratifikasiya olunması ilə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu dövrdən başlayaraq Azərbaycanın Avropa regionu ölkələri ilə ticarət-iqtisadi əlaqələri daha intensiv inkişaf etməyə başlamış, davamlı inkişaf istiqamətləri ilə fərqlənmişdir. Aİ ölkələri ilə əməkdaşlığın xüsusi yeri onunla müəyyən olunur ki, yaxın gələcəkdə bu birlik respublikanın ən mühüm ticarət tərəfdaşı kimi daha da möhkəmlənəcək və bu da əldə

olunmuş razılaşmalara əsasən ikitərəfli ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın daha da intensivləşdirilməsi və dərinləşməsinə səbəb olacaqdır [1].

Tədqiqatlar göstərir ki 1994-1997-ci illər ərzində respublikanın ümumi xarici ticarət dövriyyəsinin 10,8-14,3%-ni Aİ ölkələri təşkil edirdisə, 1998-2002-ci illərdə bu göstərici 21,1 %-dən 43,9%-ə qədər yüksəlmişdir. 2003-cü ildə bu göstərici 50,1 %, 2004-cü ildə 42,5%, 2005-ci ildə 38,4%, 2006-cı ildə 45,2%, 2010-cu ildə isə 48,4% olunmuşdur. Azərbaycanın Aİ ölkələri ilə ticarət əlaqələri öz səmərəliliyi ilə də fərqlənir ki, bu da respublika üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ümumi mənada bu özünü müsbət ticarət saldosu ilə büruzə verir. 2006-2010-cu illərdə Aİ ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin nəticəsi 4319 mln.doll. həcmində müsbət saldo ilə başa çatmışdır (Cədvəl 1).

Cədvəl 1.

2006-2010-cu illərdə Azərbaycanın Aİ ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf dinamikası

İllər	Ümumi ticarət dövriyyəsi	O cümlədən:		
		İxrac	İdxal	Saldo
		mln.dollar	mln.dollar	
2006	2612,4	1745,6	866,8	878,8
2007	3031,8	1841,0	1190,8	650,2
2008	3287,3	2029,1	1258,2	770,9
2009	5267,6	3643,3	1624,3	2019
2010	3348,3	1674,1	1674,2	-0,1
2006-2010-cu illərdə artım, dəfə	1,3	1,0	1,9	-

Azərbaycanın Aİ ölkələri ilə xarici ticarət əlaqələrinin mühüm inkişaf xüsusiyyətlərindən biri də onun ayrı-ayrı ölkələr üzrə qeyri-bərabər inkişaf etməsi ilə izah oluna bilər. Burada aparıcı mövqe Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya və İtaliyanın üzərinə düşür. 2010-cu ildə Azərbaycanın ixracında yalnız İtaliyanın payı 15,5% təşkil etmişdir. Müvafiq olaraq Fransanın xüsusi çəkisi 4,3%, olmuşdur. Aİ ölkələri ilə ixrac əlaqələrinin bu göstəriciləri bir tərəfdən onun bir neçə ölkədən asılılığını, digər tərəfdən isə ixracın diversifikasiyası üçün əhəmiyyətli imkanların mövcud olmasından xəbər verir ki, bunların da respublikanın ixrac siyasətinin formalaşdırılmasında nəzərə alınması olduqca vacibdir.

Təhlil aparılan illərdə ixrac olunan məhsulun həcmi 2010-cu ildə 2006-cı ilə nisbətən 3468,0 mln. dollar artmışdır. Artımla yanaşı, Azərbaycan məhsulu ixrac olunan ölkələrdə onların xüsusi çəkisi də dəyişilmişdir. Belə ki, Bolqarıstana ixrac olunan məhsulun xüsusi çəkisi 2006-cı ildə 0,5% idisə, 2010-cı ildə 0,1% olmuşdur. Fransa ixrac olunan məhsulun həcmində xüsusi çəkisi 4,3 %-ə enmişdir. İtaliyaya ixrac 52 %-dən 15,5%-ə enmişdir. Cədvəldən görünür ki, İtaliyaya 2010-cu ildə ixrac olunan məhsulun həcmi 940928,5 mln. dollar olduğu halda, 2006-cı ilə nisbətən 69,9% azalmışdır. Bununla yanaşı, İtaliyaya ixrac olunan məhsulun həcmi Azərbaycanın ümumi ixracında kəskin azalmışdır. Əgər 2006-cı ildə bu göstərici 52 % idisə, 2010-cu ildə 15,5%-ə çatmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşlarında Aİ ölkələri, xüsusilə, Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya və Fransa da fəal iştirak edirlər. Son 10 ildə Azərbaycana qoyulan sərmayənin 45%-dən çoxu Aİ ölkələrinin payına düşür. Hazırda Aİ ölkələrinin respublikada 2000-dən çox kompaniyaları və bir sıra neft şirkətləri fəaliyyət göstərirlər. Bunlarla yanaşı, son illərdə qeyri-neft sektoruna qoyulan investisiyaların da həcmi xeyli artmaqdadır.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanın Aİ-yə inteqrasiyasının ən mühüm amili kimi iqtisadi-ticarət əlaqələri dinamik olaraq inkişaf edir, onun əmtəə və coğrafi strukturunda əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişiklikləri baş verir. Azərbaycanın əmtəə dövriyyəsinin təxminən yarısı Aİ-nin payına düşür. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin Avropa ölkələrinə istiqamətlənməsi onun strateji vəzifələrinin tam həllinə daha geniş cəlb olunmasını təmin etməkdir [2].

Cədvəl 2.

2006 və 2010 - cu illərdə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində Aİ ölkələrinin xüsusi çəkisi

Dövlətlər	idxal				ixrac			
	2006		2010		2006		2010	
	min dollar	Xüsusi çəkisi, %-lə	min dollar	Xüsusi çəkisi, %-lə	min dollar	Xüsusi çəkisi, %-lə	min dollar	Xüsusi çəkisi, %-lə
Cəmi	2626181,1	100	5712170,7	100	2590377,8	100	6058400,1	100
Almaniya	169902,9	6,5	471197,8	8,2	7307,2	0,3	19731,2	0,3
Avstriya	8170,3	0,3	46624,0	0,8	434,5	0,0	2541,9	0,0
Belçika	25661,8	1,0	42474,2	0,7	1434,4	0,1	14820,4	0,2
Birləşmiş Krallıq	286118,9	10,9	411329,0	7,2	7659,7	0,3	3083,4	0,1
Bolqarıstan	4799,6	0,2	10184,4	0,2	13933,9	0,5	5693,1	0,1
Çex Respublikası	9832,4	0,4	19503,6	0,3	678,0	0,0	373,3	0,0
Danimarka	6764,9	0,3	15192,4	0,3	32,0	0,0	216,0	0,0
Estoniya	382,2	0,0	14558,3	0,3	180,4	0,0	500,6	0,0
Finlyandiya	6811,1	0,3	151485,2	2,7	57,3	0,0	81,4	0,0
Fransa	155595,0	5,9	103801,8	1,8	209725,5	8,1	258842,7	4,3
İrlandiya	3964,8	0,2	9194,5	0,2	0,5	0,0	10,9	0,0
İspaniya	9271,0	0,4	18517,3	0,3	43329,0	1,7	52825,8	0,9
İsveç	40889,0	1,6	13645,4	0,2	5,7	0,0	38,3	0,0
İtaliya	73982,5	2,8	140891,5	0,5	1345948,4	52,0	940928,5	15,5
Kipr	413,4	0,0	850,2	0,0	3822,7	0,1	34389,4	0,6
Latviya	881,9	0,0	1712,2	0,0	11116,3	0,4	3613,6	0,1
Litva	1524,2	0,1	11828,7	0,2	4871,7	0,2	5114,6	0,1
Lüksemburq	1427,0	0,1	1584,3	0,0	7731,0	0,3	-	-
Macarıstan	3121,9	0,1	12159,2	0,2	-	-	-	-
Malta	0,1	0,0	475,1	0,0	12509,9	0,5	119636,7	2,0
Niderland	43955,7	1,7	100736,6	1,8	6373,1	0,2	7352,1	0,1
Polşa	8941,4	0,3	27795,5	0,5	2831,4	0,1	3792,0	0,1
Portuqaliya	266,3	0,0	5093,8	0,1	30,7	0,0	-	-
Rumıniya	6184,3	0,2	3024,5	0,1	1641,9	0,1	85401,4	1,4
Slovakiya	248,2	0,0	4033,4	0,1	983,4	0,0	40,0	0,0
Sloveniya	898,9	0,0	5502,2	0,1	7083,7	0,3	-	-
Yunanıstan	7774,3	0,3	30780,9	0,5	71425,9	2,8	115060,0	1,9

Beləliklə, bütün bu göstərilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycanın Aİ ölkələri ilə iqtisadi əlaqələri müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin bütün forma və istiqamətləri üzrə dinamik olaraq inkişaf edir və genişlənir. Bu münasibətlər yalnız tədavül sferası ilə məhdudlaşmır. İstehsal-investisiya əlaqələrinin dərinləşməsi, birgə sahibkarlıq fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi ilə yeni keyfiyyət səviyyəsinə qalxır ki, bu da qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycanın xarici iqtisadi inkişaf strategiyasına tam uyğundur.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra Aİ Azərbaycan iqtisadiyyatına yardım göstərən əsas donorlardan biri olmuşdur. Bu müddət ərzində Aİ ilə münasibətlər “MDB ölkələrinə texniki yardım” (TACIS), “Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi” (TRACECA), “Avropaya neft və qazın nəql edilməsi üzrə dövlətlərarası proqram” (INOGATE), “humanitar yardım” (ECHO) və digər proqramlar çərçivəsində inkişaf etdirilmişdir.

Hal-hazırda Tviniq çərçivəsində Almaniya və Avstriya konsersiumu tərəfindən həyata keçiriləcək Azərbaycanın texniki tənzimləmə sisteminin Avropa birliyinin tələblərinə

uyğunlaşmasını nəzərdə tutan layihə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu layihənin icrası ilə Azərbaycan Aİ ölkələri ilə və digər İEÖ-in təcrübəsinə və DTT-nin tələblərinə uyğun olaraq, ölkəmizdə keyfiyyət infrastrukturunu sahəsində islahatların aparılmasını nəzərdə tutur. Bu məqsədlə Aİ Azərbaycana 2016-cı ildə 13,5 mln. avro yardım ayırmışdır. Onu da qeyd edək, 1992-ci ildən bu günə qədər Aİ-nin Azərbaycana ayırdığı maliyyə yardımını 563 mln. avro təşkil edib.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva G.C. Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə münasibətlərinin tədqiqi. Bakı: 2008.
2. Ələkbərov Ə.H., Vəliyev M.Ə., Məmmədov S.M. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər. Bakı: Çarşıoğlu, 2010.
3. AR Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları. 2006-2010-cu illər.

РЕЗЮМЕ

КОМПЛЕКСНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И СТРАНАМИ ЕВРОСОЮЗА

Панахалиева М.О., Бабаева Т.П.

Ключевые слова: региональная экономическая интеграция, торговые отношения, иностранные инвестиции, торговый оборот

Статья посвящена анализу взаимных экономических отношений между Азербайджаном и странами Европы. В статье анализируются динамика развития торговых отношений между Азербайджаном и странами Евросоюза, удельный вес стран Евросоюза в торговом обороте, техническая и финансовая помощь стран Евросоюза Азербайджану для претворения в жизнь проектов, нацеленных на развитие экономики Азербайджана.

SUMMARY

COMPLEX STUDY OF MUTUAL ECONOMIC RELATIONSHIPS BETWEEN REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND EUROPEAN UNION COUNTRIES

Panahaliyeva M.O., Babayeva T.P.

Key words: regional economic integration, trade relations, foreign investments, trade turnover

In the research, dynamics of trade relations development of Azerbaijan with European Union countries, specific weight of EU countries in trade turnover, technical and financial support by EU for Azerbaijan in order to implement projects directed to development of economy of Azerbaijan have been analyzed.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	13.02.2017
	Son variant	27.09.2017